

DET HISTORISKE BLIK

ULLA KALLENBACH, SOFIE KLUGE
& RASMUS VANGSHARDT, RED.

Aarhus Universitetsforlag

Det historiske blik

Det historiske blik

Ulla Kallenbach, Sofie Kluge & Rasmus Vangshardt (red.)

Aarhus Universitetsforlag

Det historiske blik

© forfatterne og Aarhus Universitetsforlag 2021

Omslag: Camilla Jørgensen, Trefold

Tilrettelægning og sats: Ryevad Grafisk

Forlagsredaktion: Leif V.S. Balthzersen

Bogen er sat med ITC Legacy.

E-bogsproduktion: Narayana Press, Gylling

ISBN 978 87 7219 340 3 (e-pdf)

Aarhus Universitetsforlag

unipress.dk

Bogen er udgivet med støtte fra:

Lademanns Fond, Lasson Andersens Fond, Aage og Johanne Louis-Hansens Fond,

Insti-tutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen, og

Institut for Kulturvidenskaber, SDU.

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering til un-dervisningsbrug må kun ske efter aftale med Copydan Tekst & Node.

**FAGFÆLLE-
BEDØMT**

Indhold

- 9 Forord
Ulla Kallenbach, Sofie Kluge, Rasmus Vangshardt

Tilsynekomst

- 19 Talende ting og tavs viden
Louise Karlskov Skyggebjerg og Laila Zwisler
- 33 Arkiveret web som kildemateriale
Thomas Hvid Kromann og Caroline Nyvang
- 43 Kriminalitetshistorisk forskning og den arkivalske
virkelighed set fra Rigsarkivet
Peter Fransen
- 56 Digital litteraturhistorie: Udfordringer og perspektiver
Jakob Ladegaard
- 66 Litterær og historisk erkendelse af den fjerne fortid –
og hvorfor bøger før trykkekunsten er et helt særligt arkiv
Lars Boje Mortensen

Revision

- 79 Mellem klassicisme og modernisme – historicismen i sin tid
Jes Fabricius Møller

- 89 Demaskeringen af idealismen – om historicitet og dramaturgi i *Et Dukkehjem*
Ulla Kallenbach
- 101 Musikhistorien og den omrejsende musik
Jens Hesselager
- 111 Faktur og habitat: Hvordan man bedst betragter fiktionsfilm historisk
Casper Tybjerg
- 121 Homoseksualitetens indtog i dansk litteratur. Skitse til en tidlig homolitteraturhistorie
Dag Heede
- 133 Kirken og komedien. Krænkelseskultur i 1700-tallet – mellem metafysik og modernitet
Bent Holm

Spejling

- 149 Historien om fortiden – historien om nutiden? Et eksempel fra barokforskningen
Sofie Kluge
- 159 Den historiske roman – kvindehistorien genfortalt?
Kamilla Jensen Husen
- 167 Digt og historie. Historiske læsninger af Morten Nielsens digt “Gensyn”
Nils Gunder Hansen
- 178 Retro mellem det kommercielle og det kuratoriske: Fuglen i Oslo og VEB Orange i Berlin
Kristian Handberg
- 192 Performativ historieformidling
Anna Lawaetz

Synsvinkel

- 205 Den ældre tids historie, aktualitet og relevans
Thomas Heebøll-Holm

- 214 Fortidens rolle som skurk i historisk fiktion
Loa Ingeborg Bjerre
- 225 Vores historiebevidsthed er medialiseret, og hvad så?
Christian Hviid Mortensen
- 237 Nordisk mytologi – en fortids genfortryllelse på restaurant
Noma
Malene Breunig

Betragtning

- 253 Individualitet, historicitet, forståelse: Johann Gottfried
Herder og den historiske vending i 1700-tallet
Adam Paulsen
- 271 Sammenhæng og modernitetslængsel i litteraturhistorien,
eller: Historie og historisme er to ting
Rasmus Vangshardt
- 285 Anakronistisk og multiperspektivisk historieskrivning.
Afrikanske perspektiver på slaveriets historie
Karen-Margrethe Simonsen
- 299 Borneos hovedjægere? Nogle personlige bemærkninger om
en fjern historie, intellektuel grådighed og samfundsrelevans
Mikael Rothstein

Perspektiv

- 311 Filosofiens historie i den filosofiske forskning.
Om historicitet
Peter Wolsing
- 325 Træet, vejen og afgrunden – retshistoriens formål
og faldgruber
Morten Kjær
- 335 Sprog i tid og tid i sprog: Et historisk blik på sprog
Thomas Olander
- 345 Et historisk blik på privathed
Mette Birkedal Bruun

Efterord

359 Kulturhistoriske dimensioner

Peter Madsen

372 Bidragydere

Forord

Ulla Kallenbach, Sofie Kluge, Rasmus Vangshardt

Vi oplever i øjeblikket et modsætningsforhold mellem det akademiske begreb om historisk viden og konkurrerende (politiske, kunstneriske) synspunkter på fortiden. Forestillingen om, hvad der er 'sandt', er under forandring og i al fald tydeligvis – atter – til debat. Ud fra et samtidsperspektiv kan det imidlertid være svært at afgøre, om denne forandring kan rummes inden for rammerne af den historieopfattelse, der har domineret vidensbilledet de sidste to hundrede år, eller om den snarere indvarsler dets afslutning.

Det giver anledning til at reflektere over, hvad den historiske videnskab, historiebevidsthed og historisk forståelse mere bredt forstået egentlig er. Antologien *Det historiske blik* åbner i forlængelse af denne aktuelle udfordring en diskussion af historiebrug og historisk metode på tværs af traditionelle fagskel: Hvordan rekonstruerer man fortiden klarest og mest nuanceret? Hvordan gør man fortiden tilgængelig og formidler den for et bredere publikum – og hvad er det ideelle forhold mellem genskabelse af fortiden, 'som den var' (for fortiden), og aktualisering af historien i forskellige formidlingsmæssige, kulturelle og politiske sammenhænge?

Artiklerne i antologien er inddelt i fem afsnit med overskrifterne "Tilsynkomst", "Revision", "Spejling", "Synsvinkel", "Betragtning" og "Perspektiv".

Afsnittet "Tilsynkomst" forener en række artikler, der omhandler historiske kildematerialer, arkiver og dét, de synliggør (og ikke synliggør). Artiklerne i afsnittet "Revision" præsenterer casestudier, som kaster nye blikke på kendte materialer og problemstillinger. "Spejling" samler artikler, der beskæftiger sig med den nødvendige, men ikke uproblematiske vekselvirkning mellem nutid og fortid, historikerens egen tid og den tid, der undersøges. Under overskriften "Synsvinkel" befinder sig en række artikler, der kritisk diskuterer brug og ideologisering af historien. Artiklerne i afsnittet "Betragtning"

handler om historiografi og historisk metode. Endelig beskæftiger artiklerne, der er samlet under overskriften “Perspektiv” sig med, hvad den historiske toning kan bidrage med inden for forskellige discipliner.

Tilsynekomst

Under overskriften “Tilsynekomst” undersøger teknologihistorikerne **Louise Karlskov Skyggebjerg** og **Laila Zwisler** med udgangspunkt i en ældre historisk undervisningssamling fra materiallære og en indsamling af historiske genstande fra DTU Kemi fra 1970’erne, hvordan genstande og bygningsmaterialer mv. kan bringes i anvendelse som kildemateriale i ingeniør- og teknologihistorien og i undervisningssammenhænge. Skyggebjerg og Zwislers artikel viser, hvordan ingeniørhistorien også er en hverdagshistorie, hvor forskellige oversete byggematerialer eller “ikke-ting” som fliser, stikkontakter eller plastikslanger, som “vi som brugere tager for givne i en moderne hverdag”, kan få afgørende betydning for forskning og undervisning i f.eks. ingeniørfagets kropslige og ikke-verbaliserede praksis.

Forskningsbibliotekarerne **Thomas Hvid Kromann** og **Caroline Nyvang** undersøger i deres artikel “Arkiveret web som kildemateriale” konsekvenserne af den digitale tidsalder, nærmere bestemt, hvordan den humanistiske forskning forholder sig til et i stigende grad forgængeligt og dynamisk online kildemateriale og til sociale, kulturelle og æstetiske praksisser, som i stigende grad kun udfoldes digitalt, f.eks. på litterære blogs og online mindesider.

Historiker og arkivar **Peter Fransen** tager udgangspunkt i de seneste års forskning i kriminalitetshistorie på Rigsarkivet og diskuterer, hvilke udviklingsmuligheder anvendelsen af digitale data åbner op for. Fransen undersøger i sin artikel det kriminalhistoriske kildemateriales muligheder og begrænsninger og forskningsfeltets udviklingsmuligheder fra arkivalisk mikrohistorie til digital metahistorie.

Litteraturhistoriker **Jakob Ladegaard** beskriver i sin artikel den digitale litteraturhistories tilblivelsesproces. Artiklen fokuserer i forlængelse heraf på to områder, det diakrone og det synkrone, hvor digitale metoder kan bidrage til litteraturhistoriografien. Sigtet er dels at beskrive, hvad disse forskellige digitale metoder bidrager med, dels at diskutere de mere principielle problemstillinger, styrker og svagheder, der kan være forbundet med at bruge dem.

Middelalderhistoriker **Lars Boje Mortensen** tager udgangspunkt i den påstand, at forholdet mellem erkendelse, fremstilling og forestillingsevne altid er det samme filosofiske problem, som det har været i hundredvis af år – selvom forestillingsevnen i dag næres af et overflødhedshorn af nye medier. Et af disse grundspørgsmål er ifølge Boje Mortensen forholdet mellem litterær og historisk erkendelse. Ud fra dette problem hævder han, at det er vigtigt at indse, at historiske epoker opfører sig forskelligt i disse to perspektiver. Dette påvises gennem et ifølge Boje Mortensen særligt egnet arkivmateriale: bøger før trykkekunstens udbredelse.

Revision

Under overskriften “Revision” diskuterer historiker **Jes Fabricius Møller** i sin artikel historicismen som arkitekturhistorisk fænomen. Ud fra konkrete eksempler viser han, hvordan der kan trækkes forbindelseslinjer mellem historicismen og modernismen, hvor forskellige de end kan virke. Ved at skildre historicisme som en specifik byggeskik mellem klassicisme og modernisme demonstrerer Møller, at både historicismen og modernismen søgte overensstemmelse mellem det ydre og det indre, funktion og form. Slutteligt påpeger han, at selvom flere modernister forstod deres bygninger som ‘tidløse’, er de på 100 års afstand identificerbare som historiske.

Teaterforsker **Ulla Kallenbach** undersøger i sin artikel, hvordan fantasi-begrebets historicitet har afgørende indflydelse på, både hvordan dramatikere skriver for deres meddigtende læsere og tilskuere, og hvordan et publikum aflæser teaterforestillingen. Med udgangspunkt i Det Kongelige Teaters førsteopførelse af Henrik Ibsens *Et Dukkehjem* (1879) viser hun, hvordan stykkets dramaturgi aktivt inddrager publikums fantasi og igangsætter et omfattende kulturhistorisk, metakunstnerisk referencespil, som medvirker til at sætte både en konkret historisk kontekst og et aktuelt æstetisk-ideologisk opgør til debat.

Musikhistoriker **Jens Hesselagers** artikel behandler det historiografiske paradigmeskifte fra det sedentariske til det nomadiske perspektiv, dvs. den ‘omrejsende’ musik og musikers perspektiv i musikhistorieskrivningen. Han undersøger her, hvordan ‘italiensk opera’ i det nittende århundrede ikke blot var et ‘italiensk’ fænomen i kraft af sin geografiske lokalisering, men også i høj grad via sin internationalisering og transnationale bevægelse. Italiensk opera var således en kulturel eksportvare, der bidrog til dyrkelsen af italiensk sprog og kultur uden for Italien, og som via sine kulturelle associationer kunne forbinde det lokale med en større europæisk sammenhæng.

Filmhistoriker **Casper Tybjerg** undersøger i sin artikel spørgsmålet om, hvordan spillefilm kan undersøges som historiske kilder og analyseres kulturhistorisk. Han introducerer begreberne *faktur* og *habitat* – dvs. henholdsvis filmens industrielle og kunstneriske rammer og dens kulturhistoriske kontekst – som relevante metodiske greb.

Litteraturforsker **Dag Heedes** artikel undersøger den homoseksuelle som ‘anden’ i dansk og nordisk litteratur på baggrund af refleksioner over kanondannelse og marginalisering. Artiklen præsenterer en række glemte romaner, dramaer, digte og noveller fra anden halvdel af 1800-tallet og 1900-tallets første årti, som – ikke mindst på grund af den Den store Sædelighedsskandale i 1906-07 – beskrives som den moderne homoseksualitets definitive etableringsperiode.

Teaterforsker og Holberg ekspert **Bent Holm** ser i sin artikel nærmere på konflikten mellem teater og teologi i tiden omkring grundlæggelsen af det professionelle danske teater i 1700-tallet. Holm undersøger den virke-

lighedsforståelse, som kom til udtryk i den teologiske fjendskhed mod teatermaskens og maskeradens iboende dobbelthed: som legende rollespil og som falskhed.

Spejling

Under overskriften “Spejling” beskæftiger litteraturhistoriker **Sofie Kluge** sig i sin artikel med spørgsmålet om aktualitet, nærmere bestemt forholdet mellem den historiografiske rekonstruktion af fortiden, som den var for fortiden, og aktualiseringen af historien i diverse formidlingsmæssige, kunstneriske og bevillingsmæssige sammenhænge. Med udgangspunkt i et omdiskuteret felt, barokforskningen, som konkret eksempel, diskuteres den hårfine forskel mellem formidling og fordrejning af fortidige verdener og historikerens indfrielse af fordringen om at vise historiens nytte.

Forskningsbibliotekar og litteraturforsker **Kamilla Jensen Husen** undersøger med udgangspunkt i Maria Hellebergs *Kvinderne fra Thy* og Merete Pryds Helles *Folkets Skønhed* (begge fra 2016) fremstillingen af kvindehistorien i populære historiske bestsellerromaner. Hun spørger, hvordan historiske fiktioner formidler den nære danmarkshistorie og forfatternes familiehistorie, og hvordan fiktionen kan overskride tid og rum og give læseren adgang til det personlige, historiske blik.

I sin artikel bruger litteraturforsker **Nils Gunder Hansen** den danske digter Morten Nielsens “Gensyn” til at analysere præmisserne for historisk læsning. Digtet beskriver en alment genkendelig, tidløs situation, men indbyder – ikke mindst på grund af digterens mytologiske status og den særlige situation i Danmark under besættelsen – til historisk-biografiske gisninger og spekulationer, og artiklen diskuterer i forlængelse heraf, hvor grænsen går mellem de sandsynlige og usandsynlige spekulationer på tværs af den historiske afstand.

Kunsthistoriker **Kristian Handberg** undersøger i sin artikel begrebet *retro* mellem det kommercielle og det kuratoriske. Retro har i de seneste årtier udviklet sig fra at være en subkulturel nichefascination af den nære fortids materielle kultur til en generelt udbredt praksis – en decideret retrodyrkelse eller retromani – med en væsentlig historie bærende funktion. Handberg spørger, “hvordan vi skal se retro som historiebrug, ikke mindst i forhold til den officielle museumsverden”, når retro på den ene side formidles både via forretningers større retrosortimenter og via professionelt kuraterede retroudstillinger i butik-gallerier som *Fuglen* i Oslo og *VEB Orange* i Berlin, der stiller henholdsvis den skandinaviske designmodernisme fra 1950’erne og den tyske Ostalgie til skue og salg.

I de seneste år er performative strategier, der trækker på samtidskunstneriske immersive, interaktive greb, i stigende grad blevet indarbejdet i den museale historieformidling som en selvoplevelsesdimension. Publikum skal føle, mærke og leve sig ind i fortiden for derved at få en selverfaret forstå-

else for en anden, fremmed tid. Dette diskuterer forskningsbibliotekar og teaterforsker **Anna Lawaetz** i sin artikel om forholdet mellem historieformidling, immersive greb og kunstværk med udgangspunkt i den interaktive performanceinstallation “Frie tanker i den romantiske have” på Liselund på Møn.

Synsvinkel

Under overskriften “Synsvinkel” beskriver historiker **Thomas Heebøll-Holm**, hvad vi kan lære af historie, der opleves som fremmed for os. Med udgangspunkt i tiden før år 1800 argumenterer han for, at denne tid kan “mane til besindighed” og situere mennesket i tid og rum, netop fordi den er fremmedartet og alligevel genkendelig. Hans artikel handler derfor om, hvordan ældre tids historie er både relevant og aktuel, fordi den ikke er det i et nytteøkonomisk perspektiv, men til gengæld rummer muligheden for en dybere ro i en moderne verden.

Historiker og sociolog **Loa Ingeborg Bjerre** undersøger i sin artikel, hvordan begreberne blik, appel samt ‘det indre’ og ‘det ydre fremmede’ kan bruges til at vurdere historisk fiktion som historieformidling. Ud fra to eksempler, en historisk roman for børn og en historisk film for voksne, fremhæves en tendens i nyere historisk fiktion til at fremstille fortiden som dystert og tilbagestående, og den historiske fiktions bidrag til at afdække fortidens verdensbilleder diskuteres.

Mediehistoriker **Christian Hviid Mortensen** præsenterer i sin artikel det mediesociologiske begreb ‘medialisering’. Det bruger han til at skabe en teoretisk ramme for det, der i artiklen kaldes en historiebevidsthedssociologi med et udtryk lånt fra Claus Bryld. Det skal anvendes til at belyse, hvordan historiske medieproduktioner både er gode kilder til eftertiden, men også aktivt bidrager til samtidens dannelse af historisk bevidsthed. Derfor argumenterer han for, at historiebevidsthed altid bør følges af en bevidsthed om mediernes logikker.

I sin artikel diskuterer litteratur- og kulturhistoriker **Malene Breunig** tidens interesse for en oprindelighed og autenticitet, der angiveligt var engang, med udgangspunkt i restaurant Nomas dyrkelse af nordisk oprindelighed. Det ‘nynordiske’ modbillede til moderniteten og globaliseringens stadige krav om rationalitet og effektivitet anskues som en særlig form for nostalgidyrkelse, der udmærker sig ved på den ene side at referere til en førmoderne analog landbokultur og på den anden side tydeligt at være funderet i en (post)moderne, urban og digital kultur.

Betragtning

Under overskriften “Betragtning” introducerer litteraturhistoriker **Adam Paulsen** til en af den moderne historiske traditions nøglefigurer: den tyske

teolog og filosof Johann Gottfried Herder, der fra midten af 1760'erne og omtrent ti år frem udgav en række skrifter af fundamental betydning for udviklingen af moderne historisk bevidsthed. Gennem analyser af tre tekststykker fra forskellige dele af forfatterskabet fremstilles Herders historiske blik på de klassiske humanistiske videnskaber.

Litteraturhistoriker **Rasmus Vangshardt** undersøger konsekvenserne for vores forhold til tradition og litterære klassikere, når historiografien etablerer forestillinger om, at der gives et sted i historien, hvor vi blev moderne. Ud fra en diskussion af de principielle vilkår for vores forhold til præmoderne klassikere i modernitetsprismer hævder han, at der er behov for en anden forestilling om tidslighed i moderniteten. Han argumenterer yderligere for, at en ny værdsættelse af en fælleseuropæisk kanon og af det skønnes rolle i vores liv og samfund forudsætter en opfattelse af historicitet som et kontinuerligt og ikke et brudpræget fænomen.

Litteraturhistoriker **Karen-Margrethe Simonsen** beskæftiger sig med de forskellige udfordringer, der forbinder sig med at skrive slaveriets litteraturhistorie, herunder slavehistoriens egen sammensathed, tekstmaterialets deraf følgende kompleksitet og den nødvendige flerhed af national, kolonial og postkolonial kontekstualisering. Artiklen fremhæver ud fra en række cases, hvordan slaveriets litteraturhistorie kun kan begribes gennem en multidirektionel og anakronistisk historieskrivning.

Religionshistoriker **Mikael Rothsteins** artikel tager udgangspunkt i en diskussion af nysgerrighed som udgangspunkt for videnskabelige undersøgelser, her med religionshistoriske studier af hovedjagt og kraniekult i det centrale Borneo som eksempel. I et vekselspil mellem fremmedhed og identifikation argumenterer han for, at den religionshistoriske erkendelse bidrager til det, han kalder "det gevaldige *flow* af intellektuel grådighed", og som er "en forudsætning for, at vi fortsat kan udvikle et åbent og kreativt samfund".

Perspektiv

Under overskriften "Perspektiv" undersøger filosofihistoriker **Peter Wolsing** betydningen af begrebet historicitet med særligt fokus på filosoferne Hegel og Gadamer. Hans pointe er, at begrebet udfordrer den akademiske filosofis opfattelse, at systematisk filosofi står i et 'udvendigt' forhold til sin historie. Han argumenterer for, at historicitet indebærer en historisk relativisering af filosofien, men også har frugtbare, metodologiske konsekvenser for filosofisk forskning.

Retshistoriker **Morten Kjær** viser, at faget retshistorie har en lang tradition i Danmark, og at de metodiske forudsætninger derfor også lader sig belyse historisk. Han argumenterer for, at metode bedst forstås ved at begynde ved formålet med at bedrive retshistorie, og han skelner mellem to typiske formål: retsdogmatik og kulturhistorie. Ud fra danske og internationale ek-

sempler knytter Kjær retshistorien til måden, hvorpå videnskabsfolk vælger deres metode, og han slutter med at vise, at retshistorie som disciplin ikke er sit eget formål, men en hjælp til at forstå nutid og fremtid.

Sproghistoriker **Thomas Olanders** artikel handler om, hvad vi kan vide og ikke kan vide om forhistoriske sprogtrin. Han diskuterer spørgsmål som: Ved vi noget som helst om, hvordan sproget så ud i de første danske runeindskrifter? Hvor meget ved vi? Hvor sikre er vi på det? Ved vi lige meget om alle dele af sproget? Og hvor langt tilbage i forhistorien kan vi gå og stadig sige noget meningsfuldt om de sprog, der blev talt?

Kirkehistoriker **Mette Birkedal Bruun** undersøger begrebet 'privathed' som et eksempel på et tema, hvor det, hun selv kalder "det historiske blik," kan afdække og frembringe mønstre, der sætter et aktuelt tema i perspektiv og giver dybde til forståelsen af vores egen tid. Ud fra det latinske tillægsord *privatus* viser hun, at man ikke automatisk gør historien aktuel, men at man med en historiseret tilgang til et så aktuelt begreb som *privacy* kan udfordre nutidens forsimplinger.

Efterord

Bogen afsluttes med et efterord af litteraturhistoriker **Peter Madsen**, der beskriver det paradoks, at der er mange måder at gå til fortiden på, mens der kun er én fortid. Det er således altafgørende, hvilket historisk blik vi som forskere anlægger, og hvilke spørgsmål vi stiller til historien. Madsen identificerer fire historiografiske grundattituder: "Fremmedhed", "Situation og kompleksitet", "Emergens" og "Identifikation", der kaster lys over de øvrige artikler. "Fremmedhed" beskriver det blik, hvori fortiden opleves som fjern og fremmedartet for samtiden og må 'oversættes' for at blive meningsfuld i samtiden. "Situation og kompleksitet" dækker over en måde at anskue historien på, hvor fokus ligger på de mangesidige processer og betingelser, som danner baggrund for historisk udvikling. "Emergens" refererer til et syn på historien som en kæde af indbyrdes forbundne begivenheder, der ikke kan forstås uafhængigt af hinanden. Endelig kan historien fungere som objekt for "Identifikation", altså som noget, nutiden kan spejle sig selv i på trods af historiske forskelligheder.

Tilsynekomst

